

Чіп Руслана. Дослідження гендерної ідентичності старших підлітків у соціокультурному вимірі особистості

У статті висвітлено проблему дослідження гендерної ідентичності у соціокультурному вимірі особистості. Визначено особливості означеного феномена у старшому підлітковому віці. Проаналізовано результати емпіричного дослідження гендерних уявлень старших підлітків, що визначають процес становлення гендерної ідентичності у період дорослішання.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки проблема становлення гендерної ідентичності особистості підліткового віку набуває особливої актуальності і пов'язана із дослідженням різних аспектів життєдіяльності: самовизначення, самореалізації і самоствердження. Широкий спектр інформаційних джерел, що визначають статус сучасних підлітків серед однолітків та сприяють реалізації почуття дорослості, суттєво впливають на здійснення власного вибору у процесі гендерного самовизначення.

Становлення гендерної ідентичності розглядається науковцями як процес, детермінований соціальними впливами на особистість, яка завдяки притаманній їй самоактивності здатна не лише трансформувати ці впливи, поступово виробляючи власне концептуальне розуміння і ставлення до сутності життя, життєвих цілей, але на цій основі визначати свій власний життєвий шлях, реалізуючи найважливіші суспільні цінності [1; 2].

Метою статті є дослідження проблеми гендерної ідентичності старших підлітків у соціокультурному вимірі особистості та інтерпретація результатів дослідження гендерних уявлень.

Прогресивні теоретичні та методологічні наукові тенденції у дослідженні проблеми гендерної ідентичності

знайшли своє відображені у низці наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених (А. Алексеева, С. Бем, Ш. Берн, В. Васютинський, Т. Говорун, П. Горностаї, Н. Горднова, Е. Еріксон, В. Каган, О. Кікінежді, І. Кльоцина, І. Кон, О. Кочарян, І. Романов, В. Романова, Л. Шнейдер, Т. Юферева та ін.).

У сучасних наукових дослідженнях поняття «стать» і «гендер» визначають як важливі аспекти особистості, які є не абсолютно самостійними, а взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими. Відтак, гендер визначається як соціально-психологічна характеристика, набута у процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається особливостями культури, традицій, звичаєвості, виховання, соціальними очікуваннями [2].

Становлення гендерної ідентичності, детерміноване суспільними цінностями, соціокультурними нормами та соціальними очікуваннями, характеризується суперечливістю, невизначеністю та амбівалентними проявами у виборі статево-рольової поведінки – традиційної, спрямованої на чіткий поділ сфер діяльності на чоловічі та жіночі, чи егалітарної, орієнтованої на партнерсько-паритетну взаємодію представників обох статей у діапазоні рівності та взаємозамінності суспільних та сімейних ролей.

Е. Еріксон, розглядаючи людське життя у межах епігенетичної теорії, наголошує на значущій ролі соціального оточення у розвитку ідентичності. Досягнення ідентичності, яка набуває статусу «боротьби упродовж усього життя», є найважливішою проблемою підліткового віку. Визначаючи вісім стадій психосоціального розвитку, на кожній з яких формуються певні якості особистості, вчений вважає їх провідними для становлення її свідомості і самосвідомості. Особливості «проживання» стадій свого індивідуального розвитку визначаються здатністю особистості задовольнити та реалізувати свої основні базові психологічні потреби – в любові, довірі, в самостійності, у визнанні та самоствердженні, що є найважливішим для підлітка у період дорослішання. Е. Еріксон описує форму-

вання ідентичності як процес вибору, що визначається цінностями, переконаннями, життєвими цілями і який відбувається шляхом дослідження різних варіантів і апробації ролей. Якщо в процесі дорослішання підлітка не влаштовують вибрані цінності, переконання, цілі, то він може змінити і уточнити свою ідентичність, яка не є стабільною, скоріш за все це процес саморефлексії і змін, який триває упродовж усього життя [4].

Для старших підлітків, які перебувають на п'ятій стадії психосоціального розвитку характерним є або досягнення ідентичності, або сплутаність ролей, що ускладнює набуття ідентичності. Перед підлітком постає завдання об'єднати все, що він знає про себе, свою особу як про хлопця чи дівчину, сина чи доньку, учня чи ученицю, друга, товариша, спортсмена та ін. Всі свої ролі старший підліток повинен зібрати начебто в одне ціле, осмислити та намітити своє майбутнє. Йдеться, насамперед про досягнення інтегрованої ідентичності. Якщо дитина, яка досягла підліткового віку, успішно прожила свої попередні стадії розвитку, успішність її психосоціальної ідентифікації забезпечено. Труднощі в ідентифікації відчувають діти із сформованою недовірою до навколишнього світу, невпевнені, пасивні, з підвищеним почуттям провини, неповноцінні, в таких випадках старші підлітки відчувають симптоми «сплутаності ролей»: неповне та фрагментарне уявлення про свою особу та своє місце в житті і навколишньому світі. Словесний вираз можливого розвитку на цьому етапі життя буде таким: «Я знаю, хто я, і хочу зробити це очевидним для світу, тому що я будую своє майбутнє доросле життя» або навпаки: «Я не знаю, хто я та куди рухаюсь» [3, с. 81].

Гендерна ідентичність визначається О. Кікінежді як внутрішня, інтегральна, динамічна властивість особистості крізь маскулінно-фемінно-андроїнний конструкт, що пов'язана із усвідомленням, переживанням себе носієм певної статі, здатним до самовдосконалення та саморегуляції статево-рольової поведінки. Фемінність-маскуліність як різновиди гендерної ідентичності – це конструкти, які формуються в просторі соціокультурних і

соціально-психологічних координат, структура і зміст яких змінюється, і які представлені в орієнтаціях та поглядах особистості, її установках на виконання гендерних ролей, обов'язків, функцій та властивостей. Гендерна роль і гендерна ідентичність функціонують у процесі соціалізації в системі зворотних зв'язків, підсилюючи одна одну [2].

З метою вивчення особливостей становлення гендерної ідентичності старших підлітків ми використали тест незакінчених речень «Сучасний чоловік/сучасна жінка...», «Ідеальний чоловік/ідеальна жінка» (І. Кльоцина, адаптована Т. Говорун та О. Кікінежді), який спрямований на виявлення змісту уявлень підлітків про фемінні та маскуліні властивості чоловіків і жінок, їхні гендерні орієнтації на ідеали мужності і жіночності в побудові власного Я. В організації дослідження бралось до уваги, що зміст гендерних образів сучасного чоловіка/сучасної жінки, ідеального чоловіка/ідеальної жінки є важливим чинником становлення гендерної ідентичності підлітків, що надалі сприятиме вибору їхніх орієнтацій на виконання традиційних чи егалітарних майбутніх сімейних та соціальних ролей (О. Кікінежді). При доборі завдань автори виходили з того, що будучи вільними у виборі визначень статево-рольових образів, гендерних рис, підлітки у своїх відповідях керуватимуться, насамперед, власним індивідуальним досвідом, інтеріоризованими статево-рольовими установками з родини та найближчого соціального оточення [2, с.191].

На основі отриманих результатів проведеного дослідження можна проаналізувати зміст гендерних уявлень підлітків про «сучасного чоловіка» і «сучасну жінку», взаємини між ними, що у майбутньому слугуватимуть яскравим взірцем для наслідування і основою конструювання власного образу Я; розподілу обов'язків і виконання гендерних ролей, орієнтуючись на традиційні (статево типізовані) чи егалітарні (особистісно орієнтовані) цінності. Для демонстрації уявлень хлопців і дівчат про фемінні та маскуліні властивості чоловіків і жінок наведемо типові відповіді опитаних.

Сучасний чоловік в уявленнях хлопців старшого підлі-

ткового віку наділений такими якостями: розумний, сильний, гарно виглядає, проявляє активність, стильний, забезпечує сім'ю, піклується про свою сім'ю, заробляє гроші, цікавиться сучасним новинкам, мудрий, має улюблену справу тощо. Образ сучасної жінки хлопці конструюють наступним чином: вона має бути красивою, культурною, стильною, встигати за модою, розумною, доброю, турботливою, домогосподаркою, підтримувати порядок у будинку, доглядати за собою, підтримувати чоловіка, дбати про сімейну злагоду, бути співчутливою, мудрою, охайною, мати гарний смак, бути доглянутою, вміти добре готувати.

Дівчата-старші підлітки вважають, що сучасна жінка повинна любити свою сім'ю, бути такою, якою сама хоче, ніжною, добродійкою, сильною, забезпеченою, доглянутою, піклуватися про чоловіка, бути люблячою, стриманою тощо. Гендерні уявлення дівчаток про сучасного чоловіка набувають такого змісту: він повинен бути ввічливим, мати роботу, заробляти гроші; мужній, романтичний, розумний, матеріально забезпечений, господар у будинку, дбає про жінку, спортивний тощо.

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що дівчата-старші підлітки, окрім традиційних маскулінних якостей (сміливий, відважний, мужній, сильний, «накачений») структурують образ «ідеального чоловіка» особистісними якостями і хочуть бачити його відповідальним, щедрим, цікавим, турботливим, чесним, благородним, мудрим, амбіційним, успішним, перспективним, щоб любив дітей і був хорошим сім'янином, що свідчить про орієнтацію на андрогінний тип статево-рольової поведінки.

В уявленнях дівчат образ ідеальної жінки представлений не лише фемінними якостями (добра, охайна, щира, ніжна, мила, м'яка, приваблива, співчутлива, турботлива, весела, чуйна, жіночна), що обумовлюється статево типізованими стереотипами та суспільними очікуваннями, а й наділяють статево нейтральними особистісними властивостями: розумна, спортивна, кмітлива, надійна, впевнена, рішуча, уважна, чесна, життєрадісна, працелюбна, тактовна, красномовна, загадкова, таємнича, з добрим серцем,

які не лише доповнюють портрет сучасної жінки особистісними характеристиками, а й надають їм дещо яскравішого забарвлення.

Попри те, що дівчата у більшій мірі наділяють ідеального чоловіка маскулінними якостями, у відповідях можна зустріти й інші особистісні риси: добрий, співчутливий, відданий, терплячий, турботливий, вірний, розуміючий, люблячий, щирий, романтичний, життєрадісний і навіть скромний, що не є характерним для чоловіків і суперечить традиційним гендерним стереотипам. Вочевидь сучасні дівчата хочуть бачити поруч із собою не лише маскулінного «принца на білому коні», чи «мачо» на білому «Ferrari», а певним чином орієнтовані на особистість із андрогінним типом поведінки, що є підтвердженням, на нашу думку, проявів егалітарності у поглядах старших підлітків особливо у сфері виконання емоційно-експресивної функції, виховання дітей, матеріального забезпечення сім'ї, емоційно-моральної підтримки, відповідального та турботливого ставлення тощо.

Інформативним для нашого дослідження є той факт, що і дівчата, і хлопці бачать образ ідеального чоловіка і, відповідно, ідеальної жінки без шкідливих звичок, особливо часто це побажання зустрічається у відповідях хлопців-старших підлітків. Тому варто звернутись до особливостей підліткової субкультури, в межах якої інколи вважається нормою палити цигарки і вживати алкогольні напої, прагнучи самоствердитись у групі однолітків та набути визнання серед них, бути прийнятим ними, проявляючи, таким чином, зовнішні ознаки дорослості як основного новоутворення у старшому підлітковому віці.

Характеризуючи особливості гендерних уявлень хлопців і дівчат, варто наголосити на тому, що підлітки, будучи вільними у власному виборі, окрім індивідуального досвіду, керуються все ж родинними статеворольовими установками, суспільними стереотипами, соціальними очікуваннями, що впливають на формування гендерного образу Я, який є основою конструювання гендерної ідентичності у старшому підлітковому віці. Формування гендерних уявлень, які обмежуються статевими

стереотипами і визначаються очікуваннями найближчого соціального оточення, позбавлені будь-якої альтернативи, що породжує амбівалентність і ускладнює процес гендерного самовизначення зростаючої особистості. Відтак, становлення гендерної ідентичності, представлені фемінно-маскулінно-андроґінним конструктом, зумовлює диференціацію чи інтеграцію статево-рольової поведінки, що визначається особистісним досвідом, особливостями сімейної взаємодії, системою родинних цінностей та суспільними стереотипами, що засвоюються у соціокультурному просторі.

Проблема дослідження особливостей становлення гендерної ідентичності старших підлітків, що визначається соціокультурними чинниками, потребує ґрунтовного теоретичного вивчення та емпіричного дослідження. Відтак, наші подальші наукові розвідки передбачатимуть реалізацію цього завдання.

Список джерел:

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М.Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с. (Серія "Монограф").
2. Кікінежді О.М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія / О.М. Кікінежді. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 400с.
3. Насонова О.Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах О.Б. Насонова // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: Науково-методичний збірник / За ред. Т.В. Говорун. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 168с.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон. – М.: Флинта; МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.

@ Чін Руслана. Стаття надійшла 11 лютого 2018 р.